HISTORIESUS

Enerhaugen, Grønland og Tøyen Historielag

Utgave 2022 - Årgang 3

Magasin for Enerhaugen, Grønland og Tøyen Historielag

Løssalg kr. 75,-

Enerhaugen i all sin høstprakt. (Foto: Jørn-Kr. Jørgensen.)

- **Hersleb skole 100 år - møt Tor Ulven som var en av elevene Side 4-5**
- **Olympen - teateret på Grønland Side 6-7**
- **Johan Scharffenberg - samfunnsmedisiner og fengselslege i Eiriks gate 2 Side 8-9**
- **Tøyen jernbanestasjon kunne ha blitt det nye Oslo S Side 10-11**
- **Jens Evensen - pølsemakersønnen som sørget for at vi fikk Olje-Norge Side 12-13**
- **Noen av vårt distrikts snublesteiner i Jens Bjelkes gate 64 Side 14-15**
- **Svein Tenningås i Cape Town forteller om å vokse opp på Enerhaugen Side 16**
- **Hopprenn på Ola Narr 17. mai 1948 - 50 000 mennesker var i bakken Side 17-18**
- **Bokomtale av «Einars tid» - spennende historiebok fra Oslo Ø Side 19**

HISTORIESUS - MEDLEMSBLAD
for Enerhaugen, Grønland og Tøyen Historielag

ENERHAUGEN, GRØNLAND OG TØYEN HISTORIELAG
Grønland 28, 0188 Oslo
egt.historielag@gmail.com
Org.nr. 924 634 766
Bankkonto: 1813 31 32690
Vipps: 611188

FACEBOOK
https://www.facebook.com/EGTHistorie

REDAKTØR
Jørn-Kr. Jørgensen
jornjoer@gmail.com
Telefon: 906 14 485

REDAKSJONSKOMITÉ
Gunnar Flø Guttulsrød
Tor Kubberud
Karin Arnesen

ANNONSER
Karin Arnesen
karin.arnesen1@gmail.com
Tlf. 922 29 433

LAYOUT OG PRODUKSJON
LOS Digital AS, Larvik

KORREKTUR
Terje Knudsen

STYRE
Styreleder Gunnar Flø Guttulsrød
gunnar.guttulsrod@outlook.com
Nestleder Karin Arnesen
karin.arnesen1@gmail.com
Sekretær Marte Marie Ofstad
marte.m.ofstad@gmail.com
Kasserer Steinar Fløtberget
steinarf@getmail.no
Styremedlem Harald M. Karlsen
hmk@mtsas.no
Styremedlem Sigurd Johansen
johfam@online.no
Styremedlem Terje Knudsen
tknudse@online.no
Styremedlem Erik Odgaard
erik.odgaard10@gmail.com
Styremedlem Olav Rune Bastrup
obastr@gmail.com

Full aktivitet i historielaget!

Av Karin Arnesen

Vi har rundet 3 år og nå begynner vi å nærme oss det som kan kalles normale tilstander. Ved utgangen av oktober har vi hatt 9 styremøter. Årsmøtet og medlemsmøtet ble holdt på IKM 26/4 2022. Du finner dokumentene på våre hjemmesider. Vi har fått et lite tilskudd til driften fra bydelen og kan glede oss over av samarbeidet med Grønlands Torg fortsetter i enda to år. Vi fikk også et betydelig beløp fra «Frivillighetens år 2022» for å arrangere VÅR DAG i september.

Våre Facebook-sider er godt besøkt og ved utgangen av september er det publisert ca. 70 innlegg. Hjemmesidene er tilført mye nytt stoff. Det blir i år laget 6 Historiebrev og i månedsskiftet oktober/november er årets magasin, Historiesus, i posten til alle våre medlemmer som pr. september teller 150 hoder. Nyhetsbrevene første halvår ble laget med ny design av Marthe Glad Munch-Møller og andre halvår overtok styremedlem Terje Knudsen. Mengden innhold vokser og nyhetsbrevet er nå oppe i 11-12 sider.

Idrettshistorie-prosjektet, som har månedlige møter, har allerede samlet inn mye stoff. Muntlige minner prosjektet har vi foreløpig knyttet til denne gruppa og intervjuet gamle Sterling medlemmer. Ramser ellers opp bl.a. Hersleb skole 100 år, Konge-eika, Ole Gudmundsen-bautaen, snublesteiner og endelig har vi fått ok til et Blått skilt for restauranten Olympen på Grønland.

Nestleder Karin Arnesen

Medlemsmøter og aktiviteters temaer har vært Spanskesyken, Margit i nr. 13 (om livet i gården Heimdalsgata 25) av Tor Pryser, Bjarte Breiteig fortalte om boken sin «Tøyeneffekten», Syndens pøl Vaterland og Abelone, byvandring i Grønlandskvartalet med byantikvar Janne Wilberg, besøk i Botanisk Hage med botaniker Kristina Bjureke, «Vår Dag» med stand på Tøyen Torg og fotoutstilling på Deichman Tøyen, besøk på Hersleb skole, Brannmuseet på Grønland og en murbyvandring i Grønland- og Tøyenområdet. Senere på året blir det besøk på Jødisk museum.

Vi søker samarbeide med andre historielag i bydelen og er invitert med i opprettelsen av Gamle Oslo Forum, dannet av velforeninger, beboerforeninger, historielag o.l. for å kunne stå sterkere i saker som gjelder utvikling og bevaring av eiendommer i Bydel Gamle Oslo.

Minnene er vårt historiske puslespill

Av Gunnar Flø Guttulsrød

Ringgata er liksom «min» gate, ett av feltene i «Monopol»-spillet og en liten gatestump på 150 meter. Hit kom mine foreldre og jeg på 6 år i 1954, til Heibergløkka Boliglag, Ringgata 5/7, oppgang C, 5. etasje. Professor Christen Heibergs to «løkkehus» i sveitserstil fra rundt 1850 står i dag, men ellers er det meste forandret.

Nyborg var boliglagets myndige vaktmester, men det er «lenge, lenge, lenge siden det…». Munchmuseet (det gamle) var knapt påtenkt, og «Jongern» med tysker-brakkene var lekeplassen vår. Finnmarksgata var under omlegging mot Kjølberggata og dipl. ing. Kaare Backer AS hadde sitt utstyrs- og plankelager nedenfor vinduene våre. I 1962 begynte en enslig traktor å grave hull i bakken foran blokka. Det var starten på byggingen av Oslos østlige T-bane. Lastebiler slet seg opp fra dypet måned etter måned, fullastet med stein. Fra 5. etasje hadde vi god utsikt.

Vi som bodde i området på 50-60- og 70-tallet får fra tid til annen enkelte «flash-backs» når vi tenker tilbake. Med små og usammenhengende glimt i et stort historisk bilde må vi kanskje erkjenne at mye er glemt. Like sikkert er det at når vi snakker med andre fra den samme tidsepoken, så har alle sine små og store minner. Setter vi oss sammen og mimrer bidrar alle med å legge områdets puslespill.

Alle som bor her, har bodd her eller er innom på besøk kan komme med sine små biter til puslespillet og bidra til en helhet, til nytte for dem som er interessert i sin lokale historie. En stor takk til entusiastene som i 2019 dannet Enerhaugen, Grønland og Tøyen Historielag, et møtested og en historisk kunnskapsbank, for å hjelpe hver og en til å skape en helhet av alle disse historiske minnene som fra tid til annen dukker opp. I vedtektenes §2 står bla. at «Lagets formål er å fremme tilhørighet og identitet blant tidligere og nåværende innbyggere i bydelen». Felles opplevelser fra «gamle dager» bidrar til dette. Historielaget er møteplassen som gjør det mulig.

Som ganske fersk styreleder uten faghistorisk bakgrunn er jeg imponert over hva Historielaget har fått til, pandemien til tross, og hva de fremdeles skaper av aktiviteter og skriftlig dokumentasjon. Og ikke minst – de leter fram og presenterer bilder fra en svunnen tid. Fulle av iver og energi plukker de fram hendelser, arkitektur, personer, osv. som har hatt betydning for utviklingen av vårt lokalmiljø. Gjennom aktivitetene kommer spennende detaljer fram i lyset. Ofte får vi aha-opplevelser og viktige bidrag til vårt eget puslespill.

Medlemmene er en organisasjons viktigste ressurs. Styrets skal etter beste evne legge forholdene til rette for at medlemmene kan oppleve historielaget som et levende sted der medlemmene kan stimulere hverandre. En viktig forutsetning er at vi kan ta kontakt med hverandre oss imellom. Derfor har vi nylig sørget for at medlemmer som ønsker det kan få tilgang til øvrige medlemmers kontaktdata via appen Gnist. Styrets ønske er at medlemmene engasjerer seg. Da har vi et

Gunnar Flø Guttulsrød, styreleder

levende historielag der vi kan utvide vår historiske horisont.

Enten vi liker det eller ikke er en organisasjons ambisjons- og aktivitetsnivå avhengig av økonomi. Bydel Gamle Oslo er opptatt av at historien tas vare på og bidrar med midler etter søknad, men det er medlemmenes årskontingent som er bærebjelken. Mange medlemmer er derfor nøkkelen, og vi ber om enkeltmedlemmenes hjelp til å verve nye medlemmer. Det kan være tidligere skolekamerater, naboer, familiemedlemmer som har flyttet fra strøket, osv., men også utenforstående med interesse for vårt områdes historie.

Hvorfor skal vi dvele ved lokalhistorien? Oppveksten betyr mye for vår utvikling senere i livet og det ligger i vår natur å være nysgjerrige på hvor vi har våre røtter. I samarbeid med andre likesinnede i Historielaget kan vi finne dem.

Med fortiden for fremtiden

Av Jørn-Kr. Jørgensen

Jørn-Kr. Jørgensen, redaktør

- Ja, du forstår, jeg er på vei til Gamlebyen Gravlund her borte for å legge på en krans og noe grønt på min bestefars grav. Han døde i 1965, men jeg har beholdt graven. Han var en god mann og det er viktig å ta vare på minnene. Det er alt jeg har igjen etter ham.

Midt i Grønlandsleiret ved Politihuset midt i vårt distrikt på vei til et møte i byen treffer jeg Ola T, en gammel kjenning fra over 40 år tilbake. Nå haster han ut mot Gamlebyen etter å ha lagt et prospektkort med motiv fra byen vår i postkassa ved Grønland menighetshus til sin søster i Nord-Odal. – Jeg skrev bare: «God førjul og advent!», forklarte han.

Og like fort som Ola T dukket opp i menneskevrimmelen forsvinner han videre mot Oslogate og Ladegården, tvers gjennom resten av Grønlandsleiret. – Det er snart jul og jeg vil pynte litt på graven, sier han.

Jeg blir gående mot sentrum og tenke på Ola T og hva han sa. «... det er viktig å ta vare på minnene ...» «Det er alt jeg har ...» Plutselig slår det ned i meg: Minnene! Alt jeg har!

De fleste av oss har minner fra nære og kjære slektninger som ikke er blant oss lenger, og for noen av oss er det alt vi har igjen av dem. Det er disse vi må ta vare på. Det er vår arv – noe av det beste som finnes.

Slik der det også med «Historiesus». Her presenterer vi minner - ting og episoder fra «forna dar» for at det som skjedde ikke skal bli glemt. Historielaget arbeider med fortiden for fremtiden. Det er mye å ta av, men ikke mer enn at alle kan være med.

Så takk for at du leser og følger med. Er du ikke medlem av Historielaget, er det en lett sak å ordne. Les godt i dette bladet, så finner du alle adresseopplysninger og alt du trenger for å bli med.

Velkommen - og god førjul!

Hersleb skole fyller år - litteraturen består

Hersleb skole fyller 100 år. I den forbindelse arbeides det med en jubileumsbok, så her i «Historiesus» skal vi ikke en gang forsøke på å trekke noen historiske linjer eller tråder. Vi har derimot - eller i tillegg til - fått en av skolens gamle elever, Arne Danielsen, til å skrive en artikkel om skoleavisen «Atom-Posten» og om en av skolens ukjente, men senere kanskje mest kjente, elever - Tor Ulven. Dette er historie og litteraturhistorie, og ikke minst - respekt for det trykte ord som Tor Ulven lærte oss. (JKJ - red.).

Tor Ulven var også musikalsk. Han spilte både munnspill og trekkspil. Foto: Lars Aarønæs.

Så til Arne Danielsen: Høsten 1968 skyllet ungdomsskolereformen inn over Tøyen. Den sjuårige folkeskolen ble avviklet, noe som førte til at på sommeren ble både syvendeklassingene og sjetteklassingene fra både Tøyen og Lakkegata skole overført samtidig til Hersleb. Hersleb hadde da i noen år vært Framhaldsskole, og de gjenværende elevene herfra ble konvertert til niende- og tiendeklassinger i ungdomsskolen.

Alt dette gjorde skolegården på Hersleb til en smeltedigel, og i virvaret ble et forslag lansert om å etablere en skoleavis. Førstelærer Gunnar Staff utlovet en 10 blanke kroner til vinneren av en navnekonkurranse. Min kompis Leif «Lefsa» Sørensen og jeg bestemte oss for å vinne, noe som lyktes med navnet «Atomposten», inspirert av vår kjære rektor, Knut «Atom-Jørgen» Jørgensen. Lefsa og jeg kjøpte milkshake på Teddys softbar for tieren.

Atom-Jørgen

Atompostens første utgave kom ut høsten 1968, med tegning av en H-bombe på forsida påmontert overkroppen til rektor. «Dette er meg! Atom» sto det skrevet på bomba. Jon Bingen var redaktør, og Jørn-Kr. Jørgensen var med som fotograf og annonsesamler fra første stund. I 1969 kom to utgaver. I det første bladet var Tor Ulven kommet med i redaksjonen. I det neste sluttet også Arne seg til redaksjonen, med sin første og hittil eneste ishockeyreportasje – den foregikk mellom Hersleb og Manglerud på Jordal Amfi.

Atomposten var nå i ferd med å finne sin form. Atom-Jørgen hadde fått sin faste kommentar under vignetten «Der Führer», motstandsmannen fra krigen var raus sånn og lot seg ikke affisere. Rektor ga oss

Atompostens 1. utgave.

Atomposten endret utseende og karakter for hver utgave.

også et klasserom til redaksjonslokale, der diskuterte vi politikk og spilte Verdis triumfsmarsj fra Aida og russiske militærmarsjer. Vi hadde annonser for blodrøde Pax bøker, der betalingen var i bøker. Noen av oss kjøpte alpelue i hattebutikken på Schous plass og sydde inn ei stjerne foran til ære for Che Guevara.

Tor Ulven

Under psevdonymet «Schnoopy» skrev Tor Ulven i nr. 2-1969 en leder om «skolens nødvendige unødvendighet i samfunnet», etter at redaktøren hadde oppfordret ham til å skrive om noe han syntes var dumt. Lederen avsluttet han med den svenske forfatteren Barbro Karlens ord: «I skolan lär vi at lesa och skriva, men vem lär oss at leva?»

Tor og Jørn gjorde også sammen et portrettintervju med Albert Kristiansen, av våre godt voksne lesere kjent fra vittighetsbladet Konk og som ordførerkandidat for «Vårt parti» under slagordet «Stem Albert, ellers …»

Her publiserte også «Schnoopy» sitt første dikt, med et fortsatt allmenngyldig innhold, spør du oss:

James Bond slår

Har du sett James Bond i aksjon?
Hvordan han deler ut slag etter slag,
Hvordan han knuser hver skurk og kjeltring,
Hver eneste en som våger å gjøre opprør?
Knyttneven løftet, hard som stein.
Det er en som kan slå, det gutt.

Har du sett politimannen i aksjon?
Med blanke knapper og løftet kølle
Deler han ut slag etter slag.
Har du sett hvordan han verger oss alle,
Knuser hver en som våger å løfte en hånd
For å true vår sikkerhet?
Kølla løftet, hard som stein.
Det er en som kan slå, det gutt.

Har du sett soldaten i aksjon?
Riflekolben løftet mot himmelen,
Snart synker den ned, deler ut slag etter slag.
Han knuser hver en som ikke skjønner sunn fornuft.
Riflekolben løftet, hard som stein.
Det er en som kan slå, det gutt.

Har du sett en bombe falle?
Hvordan den utsletter mann etter mann,
tilintetgjør alle andre enn oss.
Den er vår styrke, vår seier og vårt håp.
Det er en som kan slå, det gutt.

Hersleb skole ligger trygg og trofast i Herslebsgate.

En av de største

Slik skrev også Tor Ulven Atomposten inn i norsk kulturhistorie. Tor ble nemlig en anerkjent forfatter, men hans aller første publiserte dikt «James Bond slår» forble i mange år ukjent. I forordet til «Tor Ulvens samlede dikt» innrømmes at samlingen slett ikke er komplett, fordi debutdiktet manglet.

Interessen for Tor som østkantgutt og skoleavisskribent – for eksempel det strålende portrettintervjuet med den eksentriske læreren Per Bjørn Borge - virker fortsatt fraværende. Det bryter antakelig med mytene om den ualminnelig gode dikteren som i 1995 valgte å ta sitt eget liv.

Tor Ulven var stor, han ble større som dikter - en av de største Mor Norge har fostret. Han var en tenkende ener og tenkte mye og langt før vi andre hadde fått på oss lua. Men fremfor alt var han en god venn og skolekamerat. Det er slik - slik også - vi vil huske han fra Hersleb-tiden.

Siden ble både Arne og Jørn-Kr. redaktører i Atompostens korte liv, men det er en annen historie.

De to "gamleredaktørene" av Atomposten, Arne Danielsen og Jørn-Kr. Jørgensen, redigerer fremdeles.

Olympen - teatret på Grønland

Direktør Rudolf Olsen kom fra Enerhaugen

Av Herman Berthelsen

De som gikk på «Lompa» i Grønlandsleiret gikk i realiteten inn i et gammelt teater lokale. Her ble det spilt teater, revyer og varieteer i mange år. Noen av landets dyktigste skuespillere stod på scenen, mens kjøkkenpersonalet var statister.

Olympen i høsten 2022. Fasaden tar seg flott ut mot Grønlandsleiret. (Foto Jørn-Jørgensen).

Annonse for Olympen med Wilses flotte bilde.

På 1890-tallet var varieteene blitt et vanlig underholdningstilbud i hovedstaden. Mye foregikk på Tivoli, men også Eldorado og Alhambra var godt etablert. Bortsett fra et par lokaler rundt Sagene, var de fleste lagt til rette for det litt «finere» borgerskapet. Man tok på seg litt fine klær og gikk i teatret. På østkanten – Vaterland og Grønland – var det hverken fritid eller penger til å besøke de finere stedene. På Grønland hadde man dansesaler som Frysjuhall, men man ønsket seg gjerne litt mere når man først skulle ut og more seg. Grønland var et typisk arbeiderstrøk, og mange hadde hverken lyst eller anledning til å pynte seg. Stedet måtte bli et folkelig lavterskeltilbud.

Behovet var stort da ideen om et teater på Grønland oppstod. Initiativtaker var Schous bryggeri ved bryggerieier Ytterborg. Han kontaktet en av byens populære skuespillere og kuplettsanger, Rudolf Olsen fra Enerhaugen, og ville ha ham som leder og frontfigur. Han var svært populær i byen, og hadde opptrådt på Casino dansesal og drevet kafe i Tøyengata.

Bryggeriet kjøpte et pakkhus med kjeglebane, rev det ned og engasjerte arkitekt Ove Ekman (som blant annet tegnet Cirkusbygningen på Klingenberg) til å tegne murbygningen på Grønlandsleiret 15, og som i 1893 åpnet som teaterlokalet Olympen.

Stedet fikk, ifølge avisannonsene, mange forskjellige navn etter hvert, som Morskabsteatret, Grønland Morskabsteater, Kristiania Morskabsteater og Grønland Teater. Noen ganger skrev man teater med h, andre ganger uten. Men uansett navn, på folkemunne het det alltid bare Lompa. Da slapp man å holde greie på de mange navnene på teatret. For om det var teater, revy, variete eller noe annet, så skjedde det noe på Lompa.

Teatret åpnet som varieteteater fredag 15. september 1893, med plass til 265 tilskuere på løse stoler og bord, men ikke noe galleri, Etter en prolog framført av Fru Mørch, fikk man oppleve hallingdans. Og deretter kom den musikalske klovnen Mr. Lington, og etter en opplesning ble kvelden avsluttet med syngespillet «Til Sæters» av Claus Pavels Riis. Vittighetsbladet Tyrihans skrev i sin anmeldelse av åpningen, at publikum var svært blandet, men ytterst ordentlig og stillfarne, og tilføyde:

«Det lille orkesteret greide sine sager særdeles godt og anføreren spiller selv godt violin. Varieteprestationene var kun saa som saa, men 'Til Sæters' fik derimod en udførelse som delevis var ligefrem overraskende god.»

Allerede en måned etter åpningen, skrev SocialDemokraten:

«Olympen synes mere og mere at vinde publikums sympati, hvad det visselig ogsaa fortjener. Det har nu i varieteen faat en ny akvisition i komikeren hr. Schwirsitsky, som hver aften sætter publikums lattermuskler i bevægelse. I teateravdelingen opføres den morsomme farse 'Olsen, vil du være statsraad'. Sykket modtages med stort bifald hver aften.»

En som mange ganger dukket opp på Olympens scene, var Johan Anderson. Han var typograf og skuespiller, og ikke minst tryllekunstner. Han gikk under navnet «Trylleren» blant venner, og hadde artistnavnet Jean Andor når han opptrådte som tryllekunstner. Han hadde roller i mange av skuespillene, og spilte senere på Centraltheatret før han ga opp underholdningsbransjen og ble typograf igjen.

Mange kjente skuespillere og musikere hadde sitt tilhold på Olympen. Harald Stormoen debuterte der i 1895, og Hauk Aabel spilte der, til tross for at den daværende direktør Johannes Ottesen ikke hadde noen tro på at han kunne

Rudolf Olsen var primus motor i teatervirksomheten og kom fra Enerhaugen.

gjøre suksess som skuespiller. Bernt Johannesen var gjenganger på mange av byens varieteer, det samme var Tilla Bruun.

Det 10 manns store orkesteret ble i mange år ledet av Valdresmarsjens komponist, musikkløytnant Johannes Hansen, før orkesteret på 1900-tallet ble erstattet av en stor musikkmaskin eller harmonium som fylte den ene fondveggen. Til tross for gode programmer, var inngangsbilletten billigere enn på de andre teatrene i byen. Dette skulle være et sted for alle, uansett inntekt og status. Arbeiderfamilier med to-tre barn hver kom dit om kvelden, man kunne se halvvoksne gutter med lange sigaretter i munnstykker og arbeidskledte menn. Guttene var ofte skitne, de kom ofte rett fra jobben, mens damene så litt mer velstelte ut.

Harald Stormoen forteller i en biografi at det var et surr og et leven i salen. Og oppe på den ørlille scenen ble det spilt teater av folk som var gullsmeder, skomakere og typografer i det daglige liv. Kort sagt ble det meste framført av dilettanter, men mange av dem var populære hos publikum.

Det skulle vise seg at konkurransen om varietepublikummet i hovedstaden var vanskelig, og ganske snart forsvant varieteene fra Olympen, mens teaterstykker og revyer overtok. Allerede i 1895 ble salen bygget om. Den lille scenen måtte bygges større, og det ble gjort plass til opptil 800 tilskuere. Det var meningen at varieteene skulle ta slutt, og at det bare skulle vises teaterstykker og revyer, Men allerede ved gjenåpningen i august var varieteartistene på plass.

Etter hvert ble det spilt både folkekomedier, barneforestillinger og farser der, som den morsomme «Charles tante». En annen populære komedie var «Andersen, Petersen og Lundstrøm». Men også Holbergs «Jeppe på Bjerget» ble framført med stor suksess med Rudolf Olsen i hovedrollen.

Olympen hadde kanskje ikke blitt den suksessen den ble, hvis det ikke hadde vært for nettopp Rudolf Olsen. Han vokste opp på Enerhaugen og hadde tidlig vist sin sans for komikk. Han var typograf i flere år, men begynte

Scenebilde fra forstadsscenen Olympen med den kjente arbeiderskuespillerinnen Rolfine Mørch som nummer tre fra venstre. (Oslo Museum).

allerede i ung alder og opptre som visesanger. I begynnelsen av 1880-årene begynte han å spille i komedier på store basarer rundt i byen, og opptrådte etter hvert på flere av byens forstadsscener. Når han sang, var det ofte hans kone Selma, som satt ved pianoet. Han åpnet en kafe i Tøyengata, og den ble svært godt besøkt. I et og et halvt år drev han det nye Morskabsteatret på Olympen, og bidro til at teatret fikk en flying start. Han spilte en rekke hovedroller med stor suksess, og var ofte også instruktør. Han reiste dessuten en periode med et dansk teaterselskap, og deretter spilte han på andre teatre i Kristiania. Men der fikk han bare småroller, og oppnådde aldri den populariteten han hadde hatt hos sine egne på Grønland.

Revyene på Olympen ble skrevet av kjente folk som Theodor Løvstad og P. Lykke-Seest. Instruktør var ofte Thorvald Bogsrud som i sin karriere instruerte 127 revyer i byen. Hans kone Augusta ble primadonna på Grønland Folketeater.

Men det gikk ikke så bra for teateret. Publikum med mer og mer støyende og drukkenskapen tok overhånd. Man forsøkte mange grep, men til liten nytte. Blant annet ble også teatret utkonkurrert av Dovrehallen som åpnet i Storgata julen 1900. I 1902 ble restauranten lagt ut til salgs til «betydelig nedsatt pris», og med mulighet for å anlegge kjeglebane. Olympen fikk ny direktør, Johannes Ottesen som også drev et røkeri. Fredrik Garmann ble brukt som profesjonell instruktør. Da de en gang trengte statister, kommanderte Ottesen kjøkkenpikene til å ta jobben. Dermed sparte han penger, og dilettanteriet fortsatte. Det var Ottesen som omgjorde Olympen til et serveringsteater, slik det også ble på Dovrehallen, Bazarhallen og Eldorado, og som vi dag fortsatt har rester av på Chat Noir

Et par ganger mistet de øl- og vinrett, blant annet i 1903. men da gikk publikum bare over gaten og hentet øl fra en annen restaurant. Det gikk mot slutten for teateret, og i 1904 ble Olympen omgjort til restaurant med Jørgen og Cathinka Jensen som restauratører. I annen etasje ble det treningslokale for bryte- og bokseklubber. Det ble slutt på teater og variete på Olympen - hva som nå skal skje med de flotte lokalene, er helt i det blå.

Johan Scharffenberg - lege og stridsmann

Av Terje Knudsen

I forrige utgave av Historiesus – november 2021 – bidro jeg med en artikkel om bygården i Eiriks gate 2. I utgangspunktet hadde jeg oppdaget at jazzpianisten Einar «Pastor'n» Iversen hadde bodde her i en periode av sitt liv, mens hans far – den virkelige pastoren – var prest i Grønland kirke. Deretter oppdaget jeg to andre interessante personer på samme adresse. Den ene var konsertpianistinnen Hanna-Maria Weydahl og legen og psykiateren Johan Scharffenberg.

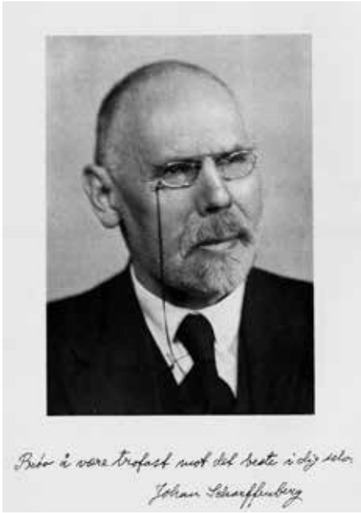

Johan Scharffenberg var en myndig mann hele sitt liv.

Sistnevnte fortjener en mer detaljert beskrivelse av sitt aktive og for det norske samfunnet et innflytelsesrikt liv. Stillingen som fengselslege ved Botsfengselet var nok grunnen til at han fant seg en leilighet i Eiriks gate 2. Kort arbeidsvei i en bygård på østkanten som på et vis hadde preg av vestkant.

Johan Scharffenberg var en sammensatt, energisk, intelligent og engasjert person. En kort artikkel om hans person blir derfor summarisk!

De første årene

Johan Scharffenberg (1869-1965) ble født i Moss som sønn av en offiser. Han gikk ut av skolen som preseterist og ble medisinstudent ved Rigshospitalet i Kristiania hvor han snart begynte å kjempe for reformer. Da han begynte å studere i 1889 var Scharffenberg optimistisk på framtiden, men opplevde studietiden som en stor skuffelse og mente at universitetet ikke hadde evne til å reformere seg selv. I 1900 var han lege med amanuensisstilling, bosatt på Mysen hos broren, som var privatpraktiserende lege. Åtte år senere nevnes Scharffenberg med tittelen doctor (i psykiatri). Scharffenberg var lege ved Botsfengselet i Oslo fra 1919 til 40, og ved Oslo Hospitals asyl i perioden 1922–41. Han var sakkyndig i hundrevis av rettssaker gjennom mer enn en mannsalder.

Slektshygiene

I 1927 ble han som overlege medlem av en offentlig oppnevnt komité som skulle se nærmere på omstreiferspørsmålet. Han var opptatt av hvorvidt kriminalitet var arvelig, aktiv i samtidens debatt omkring såkalt slektshygiene og tilhenger av steriliseringslovgivning. I slutten av 1920-årene var Scharffenberg en sterk pådriver for omfattende tvangssterilisering av omstreifere. Disse temaene var svært omdiskuterte og omstridte og var en mindre flatterende side ved Scharffenberg.

Målmann

Scharffenberg fikk størst tilslutning til standpunktene sine i Studentmållaget og hos framtredende målmenn. Han fikk derfor mer sans for målreisinga og nynorsk enn det som ville vært naturlig i det embetsmannsmiljøet hvor han hørte hjemme. Scharffenberg tok opp i en tale i Studentersamfunnet framlegget til obligatorisk prøve i sidemålet ved artium. Han var motstander av skriftlig prøve i sidemålet, men erklærte at et folk som kastet bort sitt eget språk, ville ta skade på sin sjel. «Ønsker vi et folk med fullt nasjonalt sinn, så må det være et folk som taler det norske språk. Riksmålsfolket lever på en livsløgn, for riksmålet er ikke norsk, men dansk».

På sine gamle dager var han påvirket av språkmiljøet i Morgenbladet, og kampfellesskapet med Arnulf Øverland, så han erklærte da at hver av de norske målformene burde få vokse etter eget indre liv og ikke etter en offisiell rettskrivnings tvungne ensretting.

Historiker

Det sies at det var historiker Scharffenberg burde ha blitt. Han brukte mye av studietiden sin til å granske i arkivene. Fra 1895 drev han systematisk innsamling av materiale med sikte på det norske sinnsykevesens historie, og etter hvert kom han inn på tanken om å samle stoff også til andre deler av medisinalhistorien som var nesten helt nybrottsmark på denne tiden.

Det var synd at han ikke fikk skrive mer om sitt syn på verdenshistoriske problemer. Han kjente svært godt til Napoleons-tiden, og hadde et selvstendig syn på utviklingen i Europa på den tid.

Politisk syn

Scharffenberg ble aldri politiker, men på sine gamle dager bebreidet han fordi han ikke hadde hatt politisk ærgjerrighet nok til å ville påta seg verv som «folkevalgt», for da hadde han fått større innflytelse til å realisere sine tanker. Han støttet lenge en nøytralitetslinje på vegne av Norge som nasjon, men andre verdenskrig gjorde at han ikke lenger var så sterk troende i sin begeistring for Norges ubetingede nøytralitet.

Forsvarsvenn

Faren ville at Scharffenberg skulle velge offisersyrket, men fysisk var han ikke skikket gjennom en øresykdom som påvirket balanseevnen og hadde dårlig taktfølelse også i den forstand at han hadde vanskelig for å marsjere. Han støttet et sterkt forsvarsberedskap og Scharffenberg var klippefast i sin tro om at Norge ville ha unngått okkupasjonen 9.april1940 dersom styresmaktene hadde fulgt hans linje.

Livssyn

Hele sitt lange liv var Scharffenberg veldig opptatt av de store filosofiske grunnspørsmål, av livets mål og mening. Han sa i et intervju på sin 65-årsdag at han hadde planlagt en bok om sitt livssyn, men den kom aldri. Han regnet seg som fritenker, men han hadde lett for å lære, og var vel bevandret i Bibelen, så han kunne i sin høye alderdom imponere med å plassere skriftsteder som vel beregnede slutningseffekter i taler og artikler.

Han var motstander av alkohol og betraktet alkoholisme som en sykdom. Han var motstander av dødsstraff, og tilhenger av trykkefrihet, ytringsfrihet og homofiles rettigheter.

Samfunnsmedisiner

Scharffenberg hadde mange stillinger innen psykiatrien, men trivdes mye bedre med arbeidet i Botsfengselet enn på Gaustad. Han hadde særlig gode forutsetninger for arbeidet med de innsatte på grunn av sin naturlige empati og innlevelse som fulgte med ham. Han kunne gå inn til de mest rebelske fanger og roe dem ned. Johan Scharffenberg så i grunnen all sin samfunnsgjerning som en videreføring av sin virksomhet og sitt kall som lege. Han var Samfunnsmedisiner.

Bladmann

Det er knapt noen yrkesjournalist som kan se tilbake på et så lang (-og omfattende) virksomhet i pressen som Scharffenberg. Han fikk trykt sine første avisartikler da han var i 17-års alderen, og de siste innleggene i pressen sendte han da han nærmet seg 95 år. Bortsett fra idrett og teknikk var emneregisteret hans nesten alt-omfattende.

Folketaler

Var Scharffenberg en stor bladmann, var han enda større som taler, en av de betydeligste i sin generasjon. Han var oppvokst opp i 1880-årene og fikk sterke impulser fra de

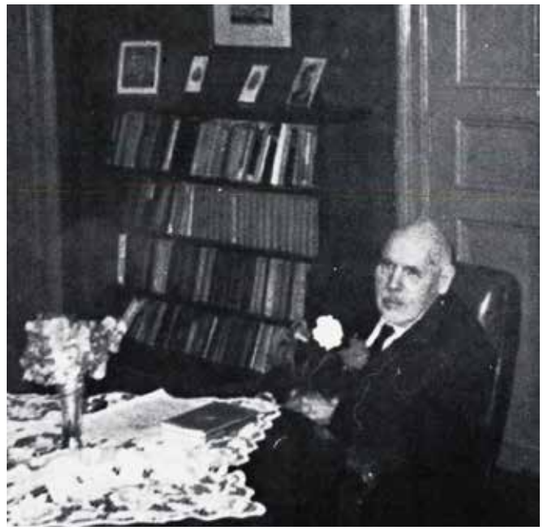

Johan Scharffenberg hjemme i Eiriksgate 2 - leligheten eksisterer fremdeles og ligger i Historielagets distrikt.

store folkemøters tid. Etter en misforståelse fra hans side om at det var forhåndssensur i radio, ble han en folkekjær taler i kringkasting. Han fikk æren av å holde det første foredraget i kringkastinga etter at den atter kom under norsk ledelse.

Kampen mot nazismen

Han var en av de første i Norge som advarte mot nazismen. I en kronikkserie på hele 29 kronikker i Arbeiderbladet i 1933 om Tyskland diagnostiserte han Adolf Hitler som «paranoid psykopat, profet på grensen til sinnssykdom». Sammen med Hambro og Mowinckel var han blant de få som hadde et sterkt engasjement for jødenes vilkår i Tyskland, og Scharffenberg foreslo i 1936 å ta imot 5000 jødiske flyktninger, forslaget ble ikke tatt alvorlig. Under annen verdenskrig ble Scharffenberg ilagt tale- og skriveforbud av den tyske okkupasjonsmakten på grunn av sin aktive motstand mot nasjonalsosialismen i 1940. Året etter ble han avsatt fra sin stilling som overlege ved Oslo Hospital.

Ettermæle

Ikke mange nordmenn har opplevd så mye av både grov utskjelling og begeistret hyllest som Johan Scharffenberg, og enda færre har vel vært så lite påvirket av de skiftende vurderingene av sine meninger og sin personlighet.

Som et resultat av sine rettryggede holdninger under krigen og sin oppofrelse i denne krevende perioden, ble Scharffenberg valgt til å være en av fire hovedtalere ved hovedarrangementet ved Oslo rådhus 17. mai 1945, og han holdt folketogets velkomsttale til kong Haakon på Slottplassen 7. juni 1945. Det sier noe om Johan Scharffenbergs posisjon både i det offisielle Norge og blant folk flest.

Kilder: Kilder: Wikipedia; Olav Sundet: Johan Scharffenberg; Samfunnslege og stridsmann Oslo 1977; Norsk biografisk leksikon; Dagsavisen, lokalhistoriewiki.

Tøyen togstasjon kunne ha vært et Oslo S

(Tekst fra Leif Gjerlands spalte "Gatelangs i Oslo" i Aftenposten med tillatelse.)

Da anlegg av Østbanen og Vestbanen ble suksess på 1800-tallet, åpnet man i år 1900 en ny jernbanestrekning nordover til Gjøvik. Den ble logisk nok kalt «Nordbanen». Sporet fra Gjøvik og fram til Grefsen var enkeltsporet. Men fordi Stortinget hadde bestemt at jernbanen til Gjøvik skulle ha to spor videre ned til sentrum, var Grefsen Nordbanens midlertidige endestasjon i to år i påvente av videre utbygging.

Tøyen stasjon kunne ha blitt et nytt Oslo S.

Grefsen stasjon

Da Stortinget vedtok i 1894 å bygge en jernbane fra Kristiania til Gjøvik, prøvde man å unngå fordyrende tunneler. Derfor la man heller denne linja utenom enn gjennom fjellknauser, noe som førte til at Gjøvikbanen i dag en av Norges mest svingete og bakkete togstrekninger.

Etter bare seks år anleggstid, var enkeltsporet fra Grøvik framme på Grefsen stasjon. Stasjonsbygningen der var tegnet av Paul Due i en stil med elementer fra middelalderen. Ta gjerne en titt inn i det gammelmodig elegante venterommet, som fortsatt står der som det reneste museumsrom.

Men fram til 1902 manglet fortsatt togsporet videre ned til sentrum; Stortinget hadde bestemt at Nordbanen skulle ha dobbeltspor fra Grefsen og ned til sentrum. Til en så mye bredere trasé ville ikke Aker kommune uten videre avgi grunn. Derfor måtte det lange og forsinkende utredninger til.

Dette ga eiendomsspekulanter tid til tomtekjøp og tidkrevende prisforhandlinger der sporet skulle gå via Kværnerdalen. Det forsinket prosessen, samtidig som den dype og arbeidskrevende skjæringen mellom Vålerenga og Etterstad gjorde sitt til at det tok lengre tid å lage den enn beregnet.

Fram til 1902 var derfor Grefsen i to år banens endestasjon. Der måtte lokomotivene snus med en stor snuskive. Den står fortsatt rett ved siden av stasjonsbygningen, se bare selv.

Omgivelsene rundt Tøyen Stasjon på Ola Narr.
Foto: Norsk Jernbanemuseum.

Slik så det ut fra jernbanesporet på Tøyen Foran ligger blokkene mellom togsporet og botanisk hage.

Tøyen stoppested

Etter Grefsen og Sinsen, passerer toglinja Hasle hageby fra 1912 før toget av og til tar et stopp på det beskjedne lille Tøyen togstoppested på Keyserløkka. Beskjedent? Veien opp til stoppestedet er jo tydelig markert med verdige veisteiner som tyder på at togstoppet en gang har vært av mer betydning.

Og det stemmer, opprinnelig vedtok Stortinget at det var her Grefsen stasjon hoved-godsterminal skulle legges. Jernbanen kjøpte derfor opp rikelig med grunn rundt den kommende stasjonen, et område Bane NOR fortsatt eier. Men planene ble endret, i stedet fikk togstoppet sin egen stasjonsbygning i jugendstil og egen stasjonsmesterbolig.

Da 1940-tallets tyske okkupantmakter ville ha hovedstasjonen ut av sentrum, planla de å erstatte Øst- og Vestbanen med en ny stor sentralstasjon på Tøyen. Der hadde jo Jernbanen fortsatt rikelig med arealer fra den gang stasjonen var påtenkt som godssentral. For å få til en tilstrekkelig forbindelse fra sentrum, ble det tegnet opp en motorveilignende hurtigvei fra Grønlandsleiret, noe som ville ha utradert både Kampen og Grønland.

Etter krigen døde disse planene, og utover mot vår tid ble både stasjon og stasjonsmesterboligen revet. Tilbake ligger dagens beskjedne Tøyen holdeplass der det altså kunne ha vært et Oslo S.

Kampen

Vi følger toglinja videre ned mot Kampen. Der toget kjører i bru over Ensjøveien, går vi inn Bøgata som omkranser Kampen park. Den er en av byens tydeligste engelske parker.

Engelsk park? Det kom midt på 1800-tallet som en reaksjon på tidligere tiders Versailles-liknende snorrette anlegg. Nå skulle det virke som det var naturen selv som hadde vært landskapsarkitekt og anlagt parken med stier som slynget seg mellom «tilfeldige» treklynger, rislende vann og innplasserte «Hans-og-Grete-hus».

På toppen ligger fortsatt det livsnødvendige seks meter dype vannbassenget som ble anlagt der i 1886. Fire år senere sto en bolig for damvokteren ferdig, romantisk nok kalt «Alpehytta».

Toget fortsetter tett inntil Kampen Økologiske Barnebondegård (KØBB), der barn kan lekekjøre en «Gråtass», klappe et esel og gå på jakt etter hønseegg. Hvor ellers i indre by kan barn det? Frivillige ildsjeler på 1990-tallet grunnla KØBB som i dag har et pedagogisk opplegg for skoleklasser og arbeidstrening for voksne. Bydel Gamle Oslo driver den sammen med frivillig organisasjoner, og den er åpen for alle på kveldstid og i helgene.

KØBB er et klart og konkret utslag av den sterke tilhørigheten som også er lett å oppdage også når du går innom Kampen Bistro rett bortenfor. Og det bør du definitivt gjøre.

Vålerenga

Straks etter at banen har passert Kampen, forsvinner den ned i en dyp skjæring mellom Etterstad og Vålerenga-Toglinja går først i tunnel, før den går i en stor bue fram til den knytter seg på den gamle Hovedbanen.

På begynnelsen av 2000-tallet ble det lagt et lokk oppå mesteparten av den dype kløfta. Der realiserte OBOS en gammel plan om å bygge boliger på det som kalles «Etterstadlokket», som er de fem blokkene der, tydelig mye nyere enn dem som ble bygget opp på Etterstadsletta i 1946.

Vi tar gangveien over til Vålerenga på den andre siden og møter minner fra tre forskjellige perioder i byhistorien. Først ser vi en grensestein som ble satt opp i 1878 for å markere Christianias bygrense, rett ved siden av den tidstypiske Etterstad kolonihage fra 1908.

Tredje minne kan ses hvis vi går inn til høyre og bort Etterstadgata. Der kan vi et øyeblikk stoppe opp ved skiltet på et av trehusene. Der forkynner et stort skilt at huset en gang rommet et bilverksted. Slike var det mange av på Vålerenga på 1960-tallet, den gang Strømsveien var hovedveien inn til byen og mange satte bilen fra seg her for å få den reparert mens de var på jobb.

Vi kan gjerne avslutte med å svinge ned Danmarks gata og beundre både trehusrekka og den flotte kirken før vi ender opp i den lokale restauranten Smia, et galleri med god servering.

Slaktersønnen fra Grønland som la grunnlaget for Norges oljeeventyr

Av Tor Kubberud
Foto: Berit Ruud Retzer og Jørn-Kr. Jørgensen

FNs lovverk for havrett ble etablert etter langvarig internasjonal debatt og intense forhandlinger om råderett over havet. Fastsetting av grensene i havområdene mellom tilstøtende land er vedtatt som internasjonale lover. Grensene ble trukket opp etter fastsatte prinsipper og etter omfattende geofysiske undersøkelser. En sentral person i dette internasjonale arbeidet var Jens Evensen - Norges havrettsminister.

Fokerettsdommer Jens Evensen, Haag.

Norges råderett på havet ble utvidet - den ble faktisk nær femdoblet, og havområdet omfatter nå åtte ganger så mye som Fastlands-Norge. Dette førte til at områdene der de store oljefeltene i Nordsjøen og langs kysten nordover ble liggende på norsk havområde. Fiskerettigheter og eventuelle framtidige leting etter mineraler likeså.

Vokste opp i Grønlandsleiret

Jens Evensen, med mellomnavnet Ingebret, vokste opp i Grønlandsleiret 23, i bygningen på hjørnet av Margit Hansens gate og Grønlandsleiret, Der hadde faren og moren bygd opp en pølsemakerfabrikk og et matvarefirma. Familien bodde i samme gård. Jens vokste opp i en politisk bevisst og ganske velstående familie.

I dette travle handelsmiljøet lærte han tidlig verdien av arbeid, nøysomhet og pliktfølelse. Hans sosiale bevissthet ble vekket under arbeidsløsheten i 1930-årene, da hans foreldre organiserte et privat «hjelpeprogram» for nødstilte i nabolaget. Hans mor var liten og tander, men full av fart. Jens var eldst av tre søsken. De tre var ikke gamle før de fikk delta både i butikken og i familiens sosiale virksomhet. Familien Evensen organiserte suppekjøkken og ungene ble sendt ut til de trengende - med spann og hilsen fra mor.

Spesielle evner

Jens Ingebret var født i 1917, Etter grunnskolen begynte han på Oslo Handelsgymnasium, der han 17 år gammel tok eksamen for å forberede seg til å ta over familiebedriften. Rektor mente imidlertid at gutten hadde spesielle evner og at han derfor burde studere juss. Slik ble det. Han studerte juss i inn og utland.

Verden som arbeidsplass

Fra 1961 var han embetsmann i Utenriksdepartementet hvor han ledet rettsavdelingen og etter hvert flere råd, utvalg og delegasjoner på Norges vegne. Han ble senere politiker fra Arbeiderpartiet - handelsminister og havrettsminister - med hele verden som operasjonsområde.

Han ledet det internasjonale arbeidet med å utforme en poltikk for forvaltningen av ressursene i havet. Han var ambassadør og spesialrådgiver i folkerett og visepresident for FNs havrettskonferanse. Han spilte dermed en sentral rolle i utviklingen av et internasjonalt havretts-regime.

«Havrettens far»

Som havrettsminister fikk han tilnavnet «havrettens far». Navnet fikk han fordi det var han som førte i pennen det som skulle bli den moderne havretten. Dette arbeidet la bl.a. det juridiske grunnlaget for fordeling og utnyttelse av oljeforekomstene på kontinentalsokkelen. FNs nye oppdeling av verdenshavene med den økonomiske sonen på 200 nautiske mil ga Norge rettigheter til ressursene i havet og på havbunnen. Det er denne sonen som sikrer nordmenn nasjonal råderett over både olje, gass, fisk og mineraler.

Han avsluttet sin virksomhet som dommer ved den internasjonale domstolen i Haag fra 1985 til 1994 - et svært prestisjefullt embete. Jens Evensen døde i februar 2004, 86 år gammel.

Strid rundt Jens Evensen

Som embetsmann og havrettsjurist var Jens Evensen lysende, mens han som politiker nok er mer diskutabel. På den hjemlige politiske arena oppsto det enkelte ganger strid rundt Evensen. Han hadde enkelte utspill som brøt med den daværende regjeringens politikk.

Evensen opplevde en stor skuffelse da hans nærmeste medarbeider Arne Treholt ble tiltalt og dømt for spionasje. Treholt saken i 1984 kom til å henge som en skygge over resten av hans liv.

«... denne mannen verdig ...»

Boken om hans liv, som har fått tittelen «Mannen som gjorde Norge større» er skrevet av Berit Ruud Retzer. Biografien kom i 2017.

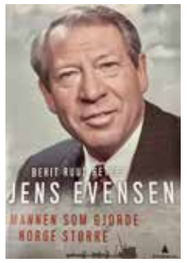

Biografien om Jens Evensen er en ærlig beskrivelse av en stor mann.

I prologen skriver forfatteren at hun håper Norge vil minnes ham på et vis som er denne mannen verdig, ettersom han har utrettet mer for verdenssamfunnet og Norge enn de fleste nordmenn vet.

Tanken om å hedre Jens Evensen var slett ikke ny. Men det tok tid - lang tid. Verken det offentlige Norge eller Evensens politiske parti Arbeiderpartiet fant anledning til å markere Evensens innsats. Det måtte et privat initiativ til. Ingen har formulert den heder Jens Evensen fortjener bedre enn forfatteren Jan Kjærstad: «Det ville ikke være urimelig om alle nordmenn, av ren takknemlighet, hadde en byste av Jens Evensen i sine hjem».

Jens i helfigur i bronse

Endelig fikk Jens Evensen den hyllest han fortjener. En statue i helfigur i bronse ble avduket i juni 2018. Den er plassert på Vika Terrasse i Oslo - like nedenfor Utenriksministeriet. Der står han og peker ned på et omriss av kontinentalsokkelen.

Foran Vikaterrassen nedenfor Utenriksdepartementet står statuen av Jens Evensen i helvigur utført av Wårvik i 2018. Statuen er reist for private midler.

Jens Evensen og hans biograf Berit Ruud Retzer på Domstolen i Haag 1993.

Jens Evensen og Konsul Øyvind Riseng i Haag 1994. Evensen ble utnevnt til Kommandør av St. Olavs-Orden.

Statuen er et resultat av et utrettelig arbeid av forretningsmannen Bjørn Lunde. Sakte, men sikkert overbeviste Lunde viktige medspillere. Finansieringen av statuen er samlet inn blant private norske selskaper. Med seg hadde han bl.a. Storebrand som eier storparten av grunnen der statuen står, og som har gitt tomten der denne statuen nå er plassert. Statuen er en gave fra de private giverne til Oslo Kommune.

Jens Evensens plass

Plassen på Grønland på hjørnet ved Margit Hansens gate fikk i 2006 navnet Jens Evensens plass. Den er ikke oppkalt etter havretts-ministeren, men etter hans far - slakter og pølsemaker Jens Evensen. Fra 1907 drev han, sammen med sin kone Victoria, pølsefabrikk og kjøttforretning i Grønlandsleiret 23.

Handelsmannen Jens Evensen var en stor mann, en kjempe som veide 140 kg. med never nesten som fenalår. Han var en aktiv person i byens sosiale liv. Han deltok i idrettsaktiviteter som brytekonkurranser. I den daglige forretningsdriften var han kjent for sin raushet og for å gi god vekt til folk som hadde lite å rutte med. Og ikke nok med det: ungene hadde fritt fram for å komme om kvelden før butikken stengte, for å få med seg de usolgte pølsesnabbene.

Kilder: Biografien «Mannen som gjorde Norge større» av Berit Ruud Retzer
Bokomtale av Jørn-Kr. Jørgensen Norsk Biografisk leksikon om Jens Evensen

Fem snublesteiner i vårt distrikt

Tekst og foto: Jørn-Kr. Jørgensen

Det er flere snublesteiner i det distriktet vårt historielag dekker - Enerhaugen, Grønland og Tøyen. Det er selvfølgelig fristende å lage en oversikt over dem alle, men la oss begynne med disse fem som det handler om denne gangen.

Diss snublesteinene ligger på hjørnet ved Jens Bjelkes gate 64. Jeg så dem i nesten 40 år på vei til kontoret i Politihuset, men først denne høsten har jeg funnet ut hvem de fem var og litt om deres skjebne.

Auschwitz-Birkenau ble deres siste sted på denne jorden sammen med mange andre jøder fra hele Oslo og hele Norge som ble arrestert 26. oktober og 26. november 1942 av Statspolitiet. I dag hviler de i bakken i Birkenau uten at noen helt vet hvor de ligger. Om våren og sommeren er det et vakkert og grønt område som i dag også er et museum for hele verden for å lære om de nazistiske grusomhetene. I særlig grad besøker skoleelever Auschwitz-Birkenau for å lære mer om menneskerettigheter. De to organisasjonene Hvite Busser og Aktive Fredsreiser arrangerer skoleturer hit til stor glede og nytte for elevene. Et besøk her er for mange et minne og en opplevelse for livet.

«Et menneske er ikke glemt, før dets navn er glemt»

Dette sitatet fra Talmud har den tyske kunstneren Gunter Demnig hentet som overskrift for kunst og minnesmerkeprosjekt Stolpersteine eller Snublesteiner. Hver stein er utformet som en brostein 10x10cm, belagt med en messingplate der navn, fødselsår, deportasjonsår, dødsdato- og sted er inngravert. Hver stein representerer ett enkeltmenneske, ett individ. Steinene støpes ned i fortauet på steder der jøder eller andre ofre for nazismen bodde eller arbeidet fram til de ble deportert og drept.

Norske jøder ble så godt som uten untak sendt til Auschwitz-Birkenau.

Snublesteinene i Jens Bjelkesgate ved Tøyen.

«Vi kan ikke gi våre slektninger livet tilbake, men vi kan gi navnene deres nytt liv.»

Jødisk Museum i Oslo har brakt prosjektet til Norge og legger steiner for de jødiske ofre for Holocaust. De første ble lagt i 2010 i Calmeyers gate 15, der museet er etablert i en forhenværende synagoge. I leiegården foran synagogebygget bodde det i 1942 i alt 28 jøder, hvorav flere var flyktninger fra Europa. 19 av de 28, derav flere barn, ble deportert og drept i Auschwitz. Alle de 19 har fått hver sin snublestein i fortauet utenfor. Calmeyers gate 15 er den adressen i landet hvor flest jøder ble arrestert på ett og samme sted.

Etterkommere, ildsjeler og kommuner har engasjert seg for å få lagt steiner for jødene som ble deportert. Steinene har gitt ringvirkninger i lokalmiljøene. Prosjektet har vekket stort engasjement, noe som tilfører hele lokalsamfunn, og skoleungdommen især, ny kunnskap. Flere steder brukes steinene aktivt i undervisningen, og skoleelever får ansvar for vedlikehold av messingplatene på steinene.

Når vi på et vis «snubler» over disse minnesmerkene der vi bor, der vi går, der vi arbeider, vil vi forhåpentligvis forstå at navnene vi leser representerer levende mennesker. Steinene krever at vi ikke glemmer og er en påminnelse om at Holocaust foregikk også her og ikke bare et annet sted, langt borte.

Snublesteiner i Norge og Europa

757 steiner er plassert ulike steder i Norge - som er det eneste naziokkuperte land under annen verdenskrig som har satt ned snublesteiner over alle drepte jøder.

93 000 snublesteiner finnes nå i om lag 30 land i Europa. Kunstneren Gunter Demnig startet med prosjekt snublestein i 1994, han reiser fortsatt nesten hele året med hammer i beltet, kraftige arbeidsbukser, tresko og den karakteristiske hatten på hodet. Hensikt - se, huske, lære - minnes og fortelle videre - at her bodde og arbeidet mennesker - der vi i selv ferdes i hverdagen. «Et menneske er ikke glemt, før dets navn er glemt».

Kilde: snublestein.no

Birkenau - også kalt Auschwitz II - var siste stopp for de norske jødene. I dag er området en gravplass og museum for Holocaust.

SALOMON BOGOMOLNO

Jens Bjelkes gate 64, 0650 Oslo.
Salomon Bogomolno (1891 - 1942)

Salomon Bogomolno ble født i Pryluky i Ukraina og kom til Norge i 1913. Her fikk han arbeid som gassverksarbeider. Året etter giftet han seg med Sara (f. Pinkowitz). Sammen fikk de tre barn før Sara døde 26 år gammel av en hjertelidelse i 1919.
I 1925 giftet Salomon seg med Marie Schulmann (f. Kahan, 1889 i Riga), som først var hans husholderske. Marie var selv enke med fire barn. Sammen fikk Salomon og Marie sønnen Salomon d.y. Familien hadde da ansvaret for hele åtte barn.
I juni 1941 ble Salomon arrestert under den tyske aksjonen mot de statsløse jødene. Han ble løslatt 14. juli samme år. 26. oktober 1942 ble Salomon på nytt arrestert. Han ble innsatt på Bredtveit sammen med de andre jødiske mennene og deretter overført til fangeleiren Berg utenfor Tønsberg.
Salomon Bogomolno ble deportert 26. november 1942 med DS Donau. På skipet var også hans kone og tre av barna. Alle gikk til grunne i Auschwitz

MARIE BOGOMOLNO

Jens Bjelkes gate 64, 0650 Oslo.
Marie Bogomolno (1889 - 1942)

Marie Bogomolno (f. Kahan) i Riga, Latvia kom til Norge som ung enke i 1916 sammen med sønnen Isak (f. Kahn 1908 i Tallin, Latvia). Her giftet hun seg med Josef Schulmann og fikk tre barn sammen med ham. Etter Josefs død i 1921 arbeidet Marie som husholderske, blant annet hos Salomon Bogomolno (f. 1891 i Ukraina), som hun senere også giftet seg med. Salomon var selv enkemann og trebarnsfar. Sammen fikk Marie og Salomon sønnen Salomon d.y. Familien hadde da ansvaret for hele åtte barn.
Marie Bogomolno ble arrestert allerede 1. desember 1941 på grunn av «tysk-fiendtlige uttalelser», og plassert på Grini. Herfra ble hun løslatt den 5. januar 1942. 26. november samme år ble hun på ny arrestert og kjørt direkte til Akershuskaia for deportasjon med DS Donau. På skipet var også hennes mann og tre av barna. Alle gikk til grunne i Auschwitz.

HERMAN SCHULMANN

Jens Bjelkes gate 64, 0650 Oslo.
Herman Schulmann (1917 – 194?)

Herman Schulmann ble født i Oslo som sønn av Marie (f. 1889 i Riga) og Josef Schulmann (f. 1854 i Russland). Faren Josef jobbet som skomaker og var også synagogetjener i Den Israelitiske Menighet i Calmeyers gate. Etter Josefs død i 1921 giftet Marie seg på ny, med Salomon Bogomolno, som var enkemann og trebarnsfar. Sammen fikk de sønnen Salomon d.y. Marie hadde også en sønn fra et tidligere ekteskap, så Herman vokste opp i en storfamilie med syv hel- halv- og ste-søsken.
Herman arbeidet som kostebinder og bodde hjemme hos sin mor og stefar da han ble arrestert den 26. oktober 1942. En måned senere ble Herman deportert med DS Donau til Stettin og derfra til utryddelsesleiren Auschwitz. Med på fangeskipet var også hans mor Marie, stefaren Salomon og søsknene Jenny og Salomon d.y. Alle gikk til grunne. Hermans dødsdato er ukjent.

JENNY ANNE SCHULMANN

Jens Bjelkes gate 64, 0650 Oslo.
Jenny Anne Schulmann (1920 – 1942)

Jenny Schulmann ble født i Oslo som yngste barn av Marie (f. 1889 i Riga) og Josef Schulmann (f. 1854 i Russland). Faren Josef jobbet som skomaker og var også synagogetjener i Den Israelitiske Menighet i Calmeyers gate. Etter Josefs død i 1921 giftet Marie seg på ny, med Salomon Bogomolno, som var enkemann og trebarnsfar. Sammen fikk de sønnen Salomon d.y. Marie hadde også en sønn fra et tidligere ekteskap, så Jenny vokste opp i en storfamilie med syv hel- halv- og ste-søsken.
Jenny bodde hjemme hos sin mor og stefar da hun ble arrestert den 26. november 1942. Samme dag ble hun deportert med DS Donau til Stettin og derfra til utryddelsesleiren Auschwitz. Med på fangeskipet var også Jennys mor Marie, stefaren Salomon og brødrene Herman og Salomon d.y. Jenny ble drept umiddelbart etter ankomst.

SALOMON BOGOMOLNO

Jens Bjelkes gate 64, 0650 Oslo.
Salomon Bogomolno d.y. (1926 - 1942)

Salomon Bogomolno d.y. ble født i Oslo som yngst av åtte barn til Marie (f. 1889 i Riga, Latvia) og Salomon Bogomolno (f. 1891 i Ukraina). Salomon jr. var skoleelev og bodde hjemme hos sine foreldre da han den 26. oktober 1942 ble arrestert og plassert på Bredtveit fengsel. To dager senere ble han overført til Berg fangeleir utenfor Tønsberg.
Den 26. november 1942 ble Salomon deportert med DS Donau til Stettin og derfra til utryddelsesleiren Auschwitz. Med på fangeskipet var også hans foreldre og to søsken. Alle ble drept.

I Brikenaus jord hviler de norske jødene.

Å vokse opp på Enerhaugen

Av Svein Tenningas, Cape Town, South-Africa

Min kjære mor, Aase, ble født ved en hjemmefødsel på Enerhaugs plass 4 i 1923. Ingen jordmor eller lege var til stede, og min mor veide 6.1 kilo, så det må ha vært veldig vanskelig og smertefullt også for min kjære bestemor.

Svein Tenningås vokste opp her på Enerhaugs plass hvor hans mor drev en liten melkebutikk. Familien bodde i toppetasjen med utsikt over "hele" Oslo.

Selv ble jeg født på Ullevaal sykehus i 1954, og bodde på Enerhaugs plass 4 inntil jeg giftet meg i 1976. Vi bodde i 5te etasje, og det var ingen heis i gården, så det ble masse god mosjon av å løpe opp og ned trappen. Det var vedfyring i leiligheten, og tunge sekker med ved måtte bæres opp daglig om vinteren.

Enerhaugs plass 4 ble kalt «Enerhaugs slottet» på folkemunne fordi det gikk for være den den fineste gården på Enerhaugen.

Det var veldig fint å vokse opp der, og ganske mange jevnaldrende barn å leke med. Fotball i gata gikk an fordi det ikke var så mange biler i de dager, og om vinteren kunne vi bruke kjelker og akebrett. Løkka lå 15 minutter unna, og der var det skikkelige fotball mål som gjorde det hele enda mer moro!

Det finnes en utstilling av gamle Enerhaugen på Folkemuseet på Bygdøy, og mange av de gamle trehusene står der pent renovert. Det hele ser veldig romantisk ut, men slik var dessverre ikke virkeligheten på Enerhaugen. Det var mye fyll og bråk, og innimellom var det en del slåssing også.

Det var ikke bad i leilighetene den gangen, så for oss barna ble det vasking i en balje på kjøkkenet. Rene ble vi sannelig også. Min far gikk til det gamle flotte Badet ved Enerhaugen hver lørdag. Der var det vasking og badstue på menyen.

Høyblokkene ble påbegynt rundt 1960, og jeg tror de første beboerne flyttet inn i 1961, det samme året jeg begynte på Tøyen skole. I de dager var det uproblematisk å gå til skolen, lite trafikk som det var. Jeg måtte gå forbi Kneipbrødfabrikken på vei til skolen, og de hadde verdens beste rosin boller!

Min mor overtok etter hvert en liten kolonialforretning på Enerhaugen som lå i den samme gården hvor vi bodde. Frisk melk ble levert hver morgen omtrent kl. 07.00, og det var min bror og jeg som hadde jobben med å løpe ned trappene og åpne opp for Melkemannen, som vi kalte han.

Kolonialforretningen gav ikke særlig mye fortjeneste, men vi hadde alltid god og godt med mat hjemme. Det var masse arbeid for min mor, og hun hadde ofte 12 timers arbeidsdag.

Min far var den gangen en av de på Enerhaugen som hadde egen bil. Til å begynne hadde vi en 1934-modell Ford. I dag ville den ha vært en skikkelig flott veteranbil, og den gangen dro vi på sommerferie til Vestlandet der min far kom fra hvert år. Hadde som regel en del problemer underveis, men vi kom alltid fram.

Det var både flott og spennende å vokse opp på Enerhaugen. Den gangen var det et slit med mye frem og tilbake og ikke minst opp og ned en uendelighet av trapper med tunge løft ut og inn av mors melkebutikk. Men det gikk det også.

Når jeg ser tilbake - etter mange år i ulike land i Europa og Afrika, både i nord og i sør, vet jeg sannelig ikke om jeg ville ha vokst opp noe annet sted.

For meg er alltid Enerhaugen ENERHAUGEN og Tøyen TØYEN; steder jeg tenker tilbake på her i Cape Town med glede, smerte - og lengsel. Men en ting er sikkert: Det blir aldri som det var, men i minnet om Enerhaugen lever klarere enn noen gang. Der vil det alltid være - i mitt hjerte!

Enerhaugens Bad lå på hjørnet av Borggata/Åkebergveien - gammelt, godt og velbrukt.

17. mai-hopprenn på Ola Narr i 1948

Av Bernt Bølviken, idrettsgruppa i Enerhaugen, Grønland og Tøyen Historielag

Hele 50 000 mennesker så Paul Sætrang, Skeid, vinne et stjernespekket hopprenn på nasjonaldagen i 1948. Bikkja i bakken hadde også møtt fram.

Under mottoet «Nasjonal-idrett på nasjonal-dagen» arrangerte Sørli Idrettsforening hopprenn i Steinhoppet på Ola Narr 17. mai 1948. Arrangementet føyer seg inn i en rekke av særegne markeringer av nasjonaldagen, og i rekken av overraskende hopprenn. Hvordan idéen oppstod, vet vi ikke. Uansett var det spenstig tenkt.

Norges Statsbaner fraktet snøen i kjølevogner fra Finse. Det gikk med et sted mellom 75 000 og 90 000 liter snø. Snøen ble kjørt gjennom byen og opp til Ola Narr på lastebiler. På lasteplanet sto Sørli-gutter og kastet snøballer på folk gatelangs. Hensikten var ikke å irritere ofrene, men å få dem

17. mai 1948 - 50 000 mennesker på Ola Narr.

til å komme på hopprennet. Pågående markedsføring med andre ord. Og markedsføringen virket, det kom 50 000 ifølge Sørlis egne anslag. Som de sa i Filmavisen - «bare Holmenkollen har flere tilskuere!»

Vel framme i bakken ble snøen lempet opp i bakken, store snøklumper gikk fra person til person oppover. Noen var kledd i tradisjonelt arbeidstøy, andre i treningstøy og noen også i hvit skjorte og slips. Sletta nedenfor unnarennet ble fylt opp med halm. Da folkene i Sørli var ferdig med å sjaue kvelden før dagen, la de presenning over det hele.

Så opprant den store dagen. Ikke mange nasjonaldager har hatt like flott vær i Oslo, sol fra klar himmel og 25 grader i skyggen. Under rennet målte de 40 varmegrader i bakken. Risikoen for at snøen skulle forsvinne, var åpenbar. Mottiltaket var å sprute frostvæske på snøen, og snøen holdt gjennom to omganger med over 60 hoppere.

Vinner i seniorklassen ble Paul Sætrang fra Skeid. Han var mest kjent som fotballspiller med landskamper både før og etter krigen. I tillegg var han en god syklist, og altså en solid skihopper. På andreplass kom Asbjørn Ruud, Kongsberg. Han var en av de sagnomsuste Ruud-brødrene som var med og dominerte internasjonal hoppsport både før og etter krigen. To hoppere fra vårt område markerte seg godt. Ferdinand Winje ble nummer 6, og Arne Hoel nummer 9. Begge representerte Idrettslaget Varg.

Kildene spriker når det gjelder lengste hopp. Ifølge Aftenposten hadde Sætrang det lengste med 28 meter, mens Filmavisen sier at Arnfinn Bergmann, OL vinner i Holmenkollen i 1952, var den som hoppet lengst med 29 meter. Kanskje var det slik at Bergmann datt, som så mange andre i dette rennet, og dermed hadde Sætrang det lengste stående hoppet.

Arbeiderbladets journalist var ikke fornøyd med rennet, og klaget over manglende kvalitet i hoppingen. Selv om mange av våre aller beste hoppere deltok, var det nok ikke dette det hopprennet deltagerne satset mest på å vinne. Her gjaldt vel heller å delta.

Med 50 000 tilskuere måtte det bli et solid overskudd for Sørli Idrettsforening. Pengene gikk til gratis skiskole for barn. Det var det som var målet for all moroa.

Kilder: Arbeiderbladet 18. mai 1948, Aftenposten 18. mai 1948, Filmavisen 20. mai 1948, Leif Gjerland: Hopprennet på Ola Narr 17. mai. Aftenposten nett publisert 14. og 16. februar 2021, Eirik Lindahl (red.): SA-SA-SA Skeid Gjennom 100 år, Foto: Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek, ukjent fotograf.

Oslos historie, byutvikling og menneskene i byen

om; bymuseet
Frognerparken

Innvandringshistorie, kultur og fordommer

om; interkulturelt museum
Tøyenbekken 5

Historien om Akerselva, industrieventyrene og arbeiderbevegelsen

om; arbeidermuseet
Sagveien 28

Oslos teaterhistorie, lekre kostymer og originale rekvisitter

om; teatermuseet
Frognerparken

Se oslomuseum.no for oppdatert program over utstillinger og arrangementer

«Alf Prøysen lærte oss nøysomhet med sparegrisen sin»

Fortellinger fra «gamle dager» kan være kjedelig lesestoff, men ikke denne boken: «Einars tid» ført i pennen av Svein Arild Aastad. Han har rett og slett skrevet en type oppvekstroman - en spesiell historiebok - hvor han forteller om «alt» - historisk korrekt - fra sin tid - fra han ble født på Oslo østkant i 1945 frem til 1965 - i «sosialdemokratiets lykkeligste øyeblikk».

Tage Elander og Einar Gerhardsen på Munch-museet. (Foto: Jørn-Kr. Jørgensen.)

Svein Arild Aastad har tatt et spennende litterært grep og lar den største av dem alle fra denne tiden, statsminister og landsfader Einar Gerhardsen, være en gjennomgangsfigur i det han forteller. Det er spennende, litt annerledes, men fremfor alt levende og interessant fortalt. Den ene sider tar den andre - og Aastad fører et lett og tilgjengelig språk.

Forfatteren er ikke fra vårt distrikt - Enerhaugen, Grønland, Tøyen - men gjennomgangspersonen - Einar Gerhardsen - bodde i Sofienberggaten oppe ved Ola Narr, så jeg mener en liten omtale av denne glimrende boken i «Historiesus» rettferdiggjøres ved det. Dessuten er det Oslo-historie, noe vi alle er opptatt av. Ytterkantene av vårt område opp mot Carl Berners plass, Ola Narr m.m. berøres, så her har også mange av våre medlemmer og lesere mye å hente.

Einar Gerhardsens tid som sentral i norsk politikk var en god tid for landet. Etter krigen var det en ting som var viktig: å bygge opp igjen det den nazistiske jernhæl hadde ødelagt. Dette gjorde Einar. Først gjennom en samlingsregjering, så gjennom en ren Arbeiderpartiregjering. Valgt fulgte valg, og etter ca. 20 år var Einar ute av både Storting og regjering, men ikke ute av folks hjerter.

Fra sitt barndomshjem i Sandakerveien ser forfatteren ut over Oslo, og tar leseren med inn i minnene. Dette er verdifullt og elegant gjort, og Aastad skriver med en humoristisk snert. Noe som gjør at «Einars tid» også blir en hyggelig bok å lese.

Fordi jeg gjerne vil at «Historiesus»-leserne skal bli beriket ved å lese denne boken, vil jeg ikke kommentere og fortelle om innholdet ut over det jeg har gjort. Det holder med å si «Einars tid» handler om den tiden Einar og hans regjering styrte landet, hva som skjedde og hvilke idealer som vokste frem. Og noe om hvilke mennesker som var med på å berøre de flatene vi omgås til daglig. På sin måte var også de med på å forme oss og bety noe for de oppfatninger vi hadde og de meninger vi dannet oss.

La meg likevel sitere fra forfatterens takk helt i begynnelsen. Her står det: «Med en stor takk til Einar, kaptein Miki, Tarzan, Donald, Hardyguttene og Elvis. Torbjørn Egner som ga oss Kardemommeloven og Alf Prøysen som lærte oss nøysomhet med sparegrisen sin.»

Mellom disse «veimerkene» plasserer Svein Arild Aastad sin tekst på 413 gode sider til glede for alle - uansett hvor i byen man kommer fra og har sin bostedsadresse.

Dette var lærerikt, litt repeterende, men fremfor alt morsom lesning.

Jørn-Kr. Jørgensen

Til hverdag og fest – Asylet er best!

GRØNLANDSLEIRET 28 – 0188 OSLO

https://asylet.no/om-oss/

Uansett hva det gjelder av arrangementer -

samlinger, lunsj, middag -

eller kurs, konferanser og møter.

Asylet er stedet med sjarm

i historiske omgivelser midt på Grønland.

Vi vil gjerne hjelpe deg med å få det til

om det er konfirmasjon, barnedåp eller bryllup -

vi finner en løsning.

Velkommen innom Asylet!